

um hjúnafelagarnar, men tá ið Beinta og Peder Arhboe, sama ár sum hann kemur, trúlovað seg, er hon 37 og hann næstan 31. Í hesum høpi er tað ikki ein munur av týðningi.

Tá ið tað snýr seg um Beintu hava vit í høvuðsheitum munnligar keldur, meðan vit hvat viðvíkur Peder Arhboe hava fitt av skrivligum tilfari frá samtidini. Einamest eru tað rættarbøkur og kirkjuligar gerðabøkur, av tí at hann næstan frá fyrsta degi av, flokti seg upp í trætar av líkum og ólíkum slagi.

Tær fyrstu rættarsakirnar verða fýrðar vegna hann og Beintu. Bæði Beinta og mamman høvdu selt og pantsett fitt av jørd, og tað var av týðningi at ognar sær hana aftur, tí jørðin var grundarlag undir næstan øllum ríkidømi. Í fyrstan tíð segir tað at ganga hampiliga fríðarliga fyri seg, men so við og við elvir hann til klandur, har hann er. Tað gerst skjótt greitt, at harra Peder - sum fólk kallaðu hann - ikki var við sítt fulla vit. Ein frásøgn greiðir frá: »Han faldt engang, da han var kommen her i kaldet, udi en svar sygdom og raseri og kom sig derpå noget, men nogen tid derefter begyndte svagheden i hovedet eller raseriet igen og forøgedes så, at han derover forløb sig».

Óg nokur ár seinni fortelja fólk í Miðvági: »Om han var gal den tid der måtte holdes vagt over ham, det ved vi ikke, men Gud i himmelen ved det, men at han anstillede sig som et rasende menneske, det er sandt og i sine prædikener sagde Hr. Peder: I siger præsten er gal, nej, præsten er ikke gal, han har bedre forstand end nogen af dem, der siger han er gal». Konan og børnini - tey vóru nú seks í tali - pínast undir hansara sjúku: »så som han mange gange gik efter sin hustru og børn i sin bare skjorte og bukser. Ja på den måde at drive hende og hendes børn af gården for sig». Eina tíð fluttu Beinta og børnini til Havnar fyri at koma sær burtur frá prestagardinum, men í øllum trætumálum stóð hon Peder Arhboe við ið.

Atburðurin hjá presti gjørdist løgnari og løgnari, og bygdarfólkid bleiv í heilum frá prædikustólinum ákært fyri at vera tjóvar, ránsmenn og mordarar. Tilburðurin, sum ger, at hann missir kjóla og kraga, hevur við bøndan á Ryggi, Jógván Rasmussen, kallaður Prest-Jógván, at gera.

Við óks í hendi

Fíggingaskapurin millum Peder Arhboe og bøndan stavar ivaleyst frá, at pápi bøndan, presturin Rasmus Olesen, í 1680 vann fitt av jørd í Mykinesi frá pápa Beintu, sum tá var sorin-skrivari. Ein av starvsbrøðrum gevur Rasmus Olesen hetta viðmæli: »en yndig, ædruelig og velærværdig mand», meðan eitt vitni, sum var hjástatt undir kort-

spælinum, fortelur, at »fastendes vare de ikke». At tað var vanligt millum prestar um hesa tíð at drekka og spæla kort, verður váttað í fleiri frágreiðingum. Í 1690 verður sagt um hesar gudsmenn, at »når de kan sidde og drikke og larme 2 eller 3 nætter og dage tillige, lade skyde og fyre for sig ved hver skål som fulde soldater og galne mennesker og giver 1 rigsdaler for hvert skud, da fornemmes ingen armod».

Peder Arhboe gerst javnan heilavillur, og bóndin verður høvuðsfíggingin. Frásagnir eru, at harra Peder fór at vitja bøndagardin við óks í hendi, og bæði Prest-Jógván og konan rýmdu undan honum upp á takið. Har máttu tey so sita, meðan prestur stóð í túninum og hótti við óksini, og ákærði bøndan fyri líkt og ólíkt. Áðrenn hann fór til hús, skírði harra Peder eisini sýslumannin og próstin at vera tjóvar. Undir rættarsakinum, sum stóðst av hesum, royndi Peder Arhboe at umbæra seg ymsar vegir, men áðrenn sakin var endað, doyri bóndin á Ryggi. Óg tað er ivaleyst framferðin í sambandi við jarðarferðina sum ger, at nú er ovboðið.

Tá ið einkjan biður Peder Arhboe um at kasta jørd á og halda líktalu yvir tí deyða, noktar hann fleiri ferðir og visir til, at hann vil hava samsýningina fyrst. Ikki fyrr enn hann hevði fingið skrivliga vátan um, at hann kundi keypa fyri 8 gyllin upp á einkjuna í kongliga einahandlunum hendir nakad. Men í ólukkumáta: »Nok begyndte han i samme prædiken at skælde på den afdøde, at Gud havde taget sin velsignelse fra denne menighed for denne ugudelige krops skyld, han har været en røver og en tyv i mit hus, han har stævet mig indtil ting for en økse som gjorde ingen skade, og agtede at gøre min kone enlige og mine børn faderløse. Nu har Gud afhugget ham med sin vredes økse, og gjort hans hustru enke og hans børn faderløse. Gud ske lov jeg står her endnu en mand; jeg har nøglen til frelse. Så faldt den salige mands hustru i besvimelse og dannede og blev båret af kirken som et dødt menneske. Da sagde Hr. Peder, det skader ikke, det er samvittighed».

Í dóminum, sum kirkjurætturin feldi yvir Peder Arhboe í 1716, verður sagt, at maðurin er sjúkur, og hann verður tí bara fyrbils koyrdur úr starvi. Tá ið eftirmaðurin kemur til prestagardin, noktar harra Peder at flyta, og sigur seg vera tilnevndan av kongi. Í dómi frá 1718 missir hann umstíðir kjóla og kraga, men fyri tí vikur hann seg ikki. Tey næstu áriní ganga við sama ringa lag við sjálvtekt og grovum ákærum ímóti Peri og Póli, og ikki fyrr enn í 1725 flytir hann til Sandavágs. Tá hevur hann fingið jættað »en ret rigelig pension af kaldet», og Beinta, sum ikki í eitt áratál hevur

búið saman við honum, flytir við. Eftir hetta tykist fríður at vera fallin yvir Peder Arhboe, tí umframt søgnina er lítið og einki at frætta frá honum.

Um tann søguliga Peder Arhboe er bara eftir at siga, at hann ongantíð misti virðingina millum vanligt fólk, og at hann skuldi vera góður í ráðum, tá ið tað snúði seg um gand. Í søgnini heita skálamenn á Peder Arhboe at hjálpa sær við eini grind, sum teir ikki fáa hildið til. Tað finst eitt bræv frá fátánum Diderik Marcussen til »Hæderlig og Vællærde Mand Hr. Peder Ditlefsen Arhboe» sum vátar tilburðin. Í brævinum sigur fátin, at bygdarfólkid vil vera við, »at noget spøgeri af satan skal være der på sandet», og at harra Peder skal blíva stórliga samsýntur, um hann við Guds hjálp vil reka hetta burtur.

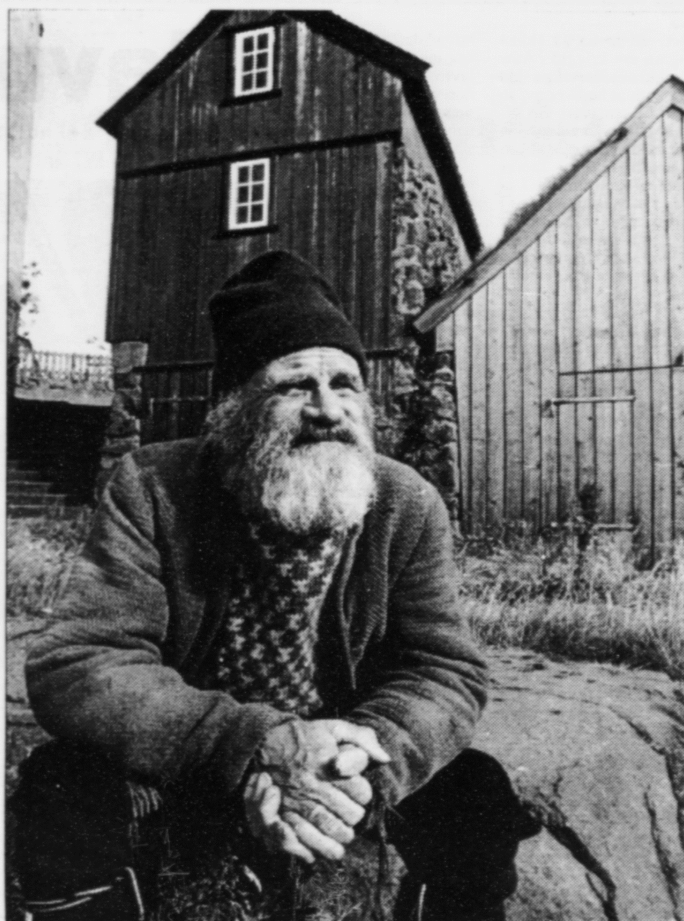
Bente Kristina doyri í 1752 83 ára gomul, og Peder Arhboe í 1756 80 ára gamal.

Frávík

Í innganginum varð nevnt, at Jørgen-Frantz Jacobsen neyvt hevur felt skaldsøguna inn í søgnina, men av tí at Bente Kristina fekk fimm børn og Barbara er barnleys, kundi hetta tykst eitt avgerandi frávík. Men søgnin nevnið eingi børn, og harvið hevur Jørgen-Frantz Jacobsen hildið seg innan teir settu karnar. Barbara er kortini yngd í skaldsøguni. Í endakapitlinum verður sagt, at hon er 29 ár, meðan hon í veruleikanum var næstan tíggu ár eldri, tá ið hon giftist Peder Arhboe.

Somuleiðis varð nevnt, at skaldsøgan ikki bar við tíðina, aftan á at harra Pál er dømdur frá embættinum. Av fyrstan tíð var hetta kortini ætlanin. Tað hevur verið vanlig vitan, at Jørgen-Frantz Jacobsen ikki náddi at skriva skaldsøguna lidna, og at hon líkaleiðis ikki hevði fingið titil, tá ið hann doyði. Hvat tí seinna víðvíkur, so var ætlanin eina langa tíð, at nevna bókina »Far, verden, far vel», men hesar for hann frá, og í brøvum teirramillum kallaði William Heinesen og Jørgen-Frantz hana fyri Barbara-bókin. Tískil var tað eingin stórir trupulleiki, at doyða skaldsøguna, hóast titlingur ger, at lesarin fær lyndi til at gloyma, at harra Pál í stóran mun er høvuðspersónur. Kortini, alt í skaldsøguni melur um Barbaru, hon er sólin.

Hvat endanum viðvíkur, kom fyrst í 80' unum eitt bræv undan kavi, sum segði frá ætlanini hjá Jørgen-Frantz Jacobsen: »...nu mangler kun Barbaras katastrofe (studenten stikker af - det er allerede halvt skrevet) hr. Pouls kvaler og afsettelse, og de tos genforning i elendighed under højst uforløbte former. Men De har ret, udformningen bliver svær - ja alt afhænger deraf. Endelig er der de vigtige lakuner, der skal udfyldes». (Bræv til P. Stavns-trup 22. okt. 1937).

Sum tað sest, so var ætlanin at fylgja søgnini víðari á leið, men hóast høvuðurin ikki náddi at fullfíggað sína ætlan, so haldi eg ikki, at tann opni endin lýtur skaldsøguna. Kanska tvørturímóti.

Upplýsingartíð og pietisma

Eitt ósamsvor millum søgn og skaldsøgu kemur fyri í tíðarásetingini. Søgnin fer fram fyrst í 1700-talinum, meðan skaldsøgan er flutt til umleið 1760. Í kapitli »Veröld» verður sagt, at teir fronsku orlogsmenninir eru á heimleið úr Sjeýárskrígunum í Amerika 1756-1763.

Hví flytir Jørgen-Frantz Jacobsen søgugongdina frá fyrst í øðini til miðja øðina? Vit skulu minnast til, at hann var søgumaður og tí stak nærlagdur øllum tilíkum viðvíkjandi.

Grundin er ivaleyst hon, at hann vil væl og virðiliga inn í upplýsingartíðina (uml. 1690-1770). Hann vil inn til Rousseau (1712-78) og kanska fyrst og fremst Voltaire (1694-1778). Ludvig Holberg (1684-1754) er eisini ein partur av myndini, somuleiðis pietisman, sum í fyrsta lagi ger seg galdandi í Danmark í 1730'unum. Tann fyrri parturin av øðini kann sostatt ikki brúkast, men tað kann umleið 1760, har høvi verður at seta ta týsk-donsku pietismuna upp ímóti tí ensk-fronsku upplýsingartíðini og bæði hesi upp ímóti tí »føroyska»

Kingo.

La Rochefoucauld (1613-80), sum fleiri ferðir verður tikin upp á tungu av sorin-skrivarum Johan Hendrik Heyde, var rationalistur og ein fyrirtreitin fyri upplýsingartíðini saman við teimum somuleiðis rationalistisku filosofum Descartes, Spinoza, Hobbes og Leibniz. Teimum á baki koma síðani empiristarar Locke, Hume og Berkeley.

Upplýsingartíðin, tíðin har skil og vit ráða, har tú ikki bláoygdur gloypir líkum og ólíkum, og har tú kevrur frælsi at trúgva, tosa og hugsa sum tær hóvar, var ein fyrimyndin hjá Jørgen-Frantz Jacobsen.

Men William Heinesen visir eisini á, at vinnaðurin hevði eina romantiska lind, og javnan nart við »tey áhugaverdu mótsetnings- og komplementervíðurskiftir» millum realismu og romantikk. Hesi bæði, tað rationella og tað romantiska, skulu so hava tamarhald hvørt á øðrum, skulu vera í javnvág.

Men hví áriní ímillum 1756 og 1763? Hví ikki 1750? Ella 1770? Svárið er mestur: »Candide». Tann stutta skaldsøgan hjá Voltaire kom út í 1759, og endasetningurin: »Il faut cultiver notre jardin» - Í týðingini hjá Christiani Matras: »Men nú er at fara til verka í urtagarðinum» - er meinelíkur hugleiðingum hjá Johan Hendrik Heyde í kirkjukapitlinum »Far, ver-

Ein av føroyskur sjónleikarum - fyrrverandi deknur í Havnar Kirku, Pól Sørensen

øld, far væl»: »Men sorin-skrivarin, hin altíð ivamikli og tvøri, fekk hetta súra hugskot, at eitt lítið verk avrikað á jørdini er betri enn tíggu fagnaðarróp á himni».

Lívsáskoðanin hjá sorin-skrivarum er lítið vónrik, men kortini einføld, menniskjalig og í samsvari við Voltaire: »Mín egna fátæka skynsemi hevur ikki borið meg longri á leið enn til at sanna mín dárskap, men aldrin til at bøta um mítt skilaleysa hjarta. Hon hevur ikki hjálpt mær meira enn náðin. Tó kann eg ikki finna annan máta at dyrka Gud uppá enn við tí ljósinum, eg havi fingið, at leita eftir gekkinum í mær sjálvum og royna at gera nyttu í hesum heimi, sum eg eri komin í».

Vanvirðingin hjá Candide av tí metafýsiska og virðingin fyri tí jarðbundna er fullkomiliga í trád við fatanina hjá Jørgen-Frantz Jacobsen. Siga vit, og eg haldi ikki, at tað er órímligt, at Johan Hendrik Heyde hevur lisið »Candide», mugu vit geva bókini stundir at koma úr Frankríki til Føroya. Lesa vit hartil orðini um orlogsskipini, at tey »vóru komin úr bardøgum í Amerika», at kríggid er av, so eru vit í november 1763. Mánaðin fáa vit í fyrsta kapitlið »Hvør sær grind í nov-